

Nina Kudiš

Pedagoški fakultet u Rijeci, Odjel likovne kulture

Izvorni znanstveni rad – Original scientific paper
predan 13. 11. 1993.

Dva priloga za Zorzija Venturu

Već u svojem tekstu iz 1971. godine Kruno Prijatelj je dao iscrpan i vrlo pronicljiv prikaz opusa Zorzija Venture, naročito kada je riječ o tradiciji na koju se njegovo slikarstvo nastavlja (Vittore i Benedetto Carpaccio, Girolamo i Francesco Santacroce i maniristička venecijanska tradicija), te o obilnoj upotrebi suvremenih grafičkih predložaka.¹ Ta saznanja sada možemo potvrditi i proširiti s još nekoliko podataka: Ventura je čak za dvije slike koristio kao predložak jedan grafički list Marcantonija Raimondija, dok je neke dijelove ili detalje istog lista ponavljao na drugim palama. Baš zbog višekratnog korištenja istog predloška, Venturi se može pripisati i pala Sv. Petra i Pavla što se nalazi u župnoj Crkvi Sv. Jeronima u Vižinadi.

Grafički list Marcantonija Raimondija², *Bogorodica s najvažnijim dominikanskim svecima*, poslužio je Venturi kao predložak za sliku *Bogorodica sa svecima*, nekad u Crkvi Majke Božje u Božjem Polju, a danas u sakristiji župne crkve u Vižinadi, te za istoimenu sliku koja se nalazi u franjevačkoj crkvi u Galevcu kod Preka. Na Raimondijevoj grafici A. Bartsch prepoznaje Sv. Dominika (desno, s plamenom u ruci, iako je riječ o atributu Vinka Ferrerskoga) i Sv. Terezu, no ne spominje Sv. Petra Mučenika (prepoznaje se po nožu zarivenu u glavu), niti Sv. Nikolu prepoznaje se po paliju i zlatnicima koji stoji sasvim lijevo. Postoji još jedna verzija istoga prizora čiji je autor Mario Cartaro³, a u izdanju iz 1813. godine Bartsch je pogrešno (kao i prethodnu) atribuirao Agostinu Venezianu Raimondijevu učeniku. Cartarova se verzija od Raimondijeve razlikuje po nizu od petnaest prizora iz Kristova života i dva prikaza svetaca što se pružaju uz gornji, te lijevi i desni rub središnje scene. Svim likovima su dodate svijetle aureole, a svecu što drži u rukama model crkve nad čelom je prikazana zvijezda što upućuje na Sv. Dominika.⁴

Sudeći po izostanku bočnih prikaza, grančica ljljana što leži na podu ispred skupine, te detaljima poput profila sveca što u lijevoj ruci drži model crkve, za pretpostaviti je da se Ventura poslužio izvornom, kvalitetnijom, Raimondijevom grafikom. S nje preuzima kompoziciju, lik Sv. Nikole koji sada postaje Sv. Antun Opat, model crkve (izmijenjene orijentacije) koji se više ne nalazi u rukama sveca desno od Sv. Nikole, odnosno Sv. Antuna Opata, već u rukama sveca postavljenog iza njega – na Venturininim slikama to je Sv. Jeronim. Na Raimondijevoj grafici ističe se vrlo markantan profil dominikanskog sveca s tonzurom koji drži model crkve. Na slici iz Božjeg Polja Ventura ga je preobrazio u Sv. Franju Asiškog i smjestio u lijevi gornji registar. Na slici iz Galevca ta je transformacija izostala, iako se Sv. Franjo javlja na istom mjestu. Da je Ventura, nesumnjivo bio fasciniran ovim profilom, svjedoči i to da ga nezavisno koristi u još dva navrata – na *Bogorodici sa svecima* iz 1602. u Vižinadi za glavu Sv. Dominika, i, potpuno doslovno, za prikaz Sv. Franje Asiškog na pali *Bogorodice sa Sv. Cecilijom i svecima iz Vabriga*.

Iako se *Bogorodica s Djetetom* na slikama iz Božjeg Polja i iz Galevca razlikuje od one na Raimondijevoj grafici, samo taj element – Bogorodičinu pozu i nagib tijela i glave – Ventura koristi na slikama iz Pridvora i Izole.

Osim elemenata preuzetih iz Raimondija, slike iz Božjeg Polja i Galevca posjeduju čitav niz vrlo sličnih elemenata: identična je poza Bogorodice koja Djetetu pruža jabuku, vrlo je sličan anдео ispred njezina prijestolja, a kompozicijski isto raspoređeni sveci razlikuju se tek u nekim manje značajnim elementima (spomenuti Sv. Franjo, nagib glave Sv. Ivana Krstitelja), osim sveca dolje desno – na galevačkoj pali to je Sv. Mihovil s plamenim mačem, a na onoj iz Božjeg Polja svetac s otvorenom knjigom u rukama. Ako se anдео pod Bogorodičnim

Sažetak

Već je Kruno Prijatelj utvrdio da je Zorzi Ventura vrlo često posezao za grafičkim listovima kao predlošcima za svoja djela. Te spoznaje sada se dopunjuju s nekoliko novih podataka; za slike *Bogorodica sa svecima iz Božjeg Polja* i *Galevca* koristio je grafički list Marcantonija Raimondija *Bogorodica s najvažnijim dominikanskim svecima*, a neki se elementi s istog lista javljaju na drugim Venturininim slikama. Venturi se pripisuje jako preslikana pala Sv. Petra i Pavla iz župne crkve u Vižinadi, prvenstveno zbog izrazite sličnosti sa svecima iz prvog plana na slici istog autora *Bogorodica sa Sv. Cecilijom i svecima u Vabrigi*. Zbog razlike u fakturi, koloritu i u osnovnim konturama kompozicije, Venturi se ne može pripisati pala *Bogorodica sa Sv. Uršulom i Katarinom iz Nove Vasi*.

Marcantonio Raimondi, Bogorodica s najvažnijim dominikanskim svecima
Marcantonio Raimondi, The Principal Saints of the Order of St. Dominic with the Holy Virgin

Mario Cartaro, Bogorodica s Djetetom i svecima te prizorima iz Kristova života
Mario Cartaro, Madonna and Child Enthroned with Saints Surrounded by Scenes from the Life of Christ

prijestoljem pročita kao atribut spomenuta sveca, radilo bi se o Sv. Mateju.

Fenomen stilskog pomaka od renesanse ka manirizmu, jasno se ogleda u razlici tretiranja arhitektonske kulise kod Raimondija i na dvjema Venturinim slikama. Raimondijevu klasičnu, kompaktnu i izrazito tektonsku edikulu što bočno završava naznakom otvorenih lukova i tvori arhitektonsku kulisu prostora, naš slikar razlaže u masivni i tamni naslon prijestolja i krhku, svijetlu pozadinsku arkadu iza koje se, lijevo, nazire još jedna. Kontrast lakih i masivnih arhitektonskih elemenata što je potenciran njihovom bojom, i prostorna neodređenost tih konstrukcija što su na granici fantastičnoga, jasno Venturu svrstavaju u manje smjele sljedbenike venecijanskoga manirističkog izraza. Zbog omjera visine i širine pale, taj je efekt na slici iz Galevca mnogo jači, iako je na obje slike arhitektura gotovo identična.

U svojem recentnom članku »Istraživanja slika Zorzia Venture nedestruktivnim metodama«, Mario Braun donosi vrlo vrijedne i do sada nedostupne podatke o Venturinu načinu rada zbog kojega slike obiluju *pentimentima*. Vrlo je indikativno, međutim, da se pala iz Božjeg Polja ističe sigurnošću komponiranja likova bez izmjena položaja i pomaka, a jedine se izmjene uočavaju u pozadini.⁵

Svi noviji podaci, nažalost, govore o Venturi obrtniku, a ne inventivnom umjetniku. Osobito je indikativna činjenica da on manipulira sa svega nekoliko listova, koje koristi u cijelosti ili elementima, stvarajući zabavan kolaž holmesovskih indicija i tragova. Od stvarnoga suvremenog svijeta ovdje je vrlo malo elemenata. Čak i vrlo zavodljiv detalj poput crkve u rukama Sv. Jeronima nije reprodukcija nekoga stvarnog objekta, već detaljima obogaćena Raimondijeva invencija.

Baš na temelju sličnosti koja najvjerojatnije proizlazi iz korištenja istoga ili istih, dosada neotkrivenih, grafičkih predložaka, smatram da se Venturi može pripisati i pala što prikazuje Sv. Petra i Pavla (210 x 124 cm), a nalazi se u svetištu župne crkve u Vižinadi. Na slici su prikazani Sv. Petar i Pavao, prvi sjedi desno, pogleda uprta u Boga Oca što se javlja nad prizorom, a drugi, okrenut od promatrača, kleči na desnom koljenu i u desnoj ruci drži mač. Ispod Boga Oca lebdji golubica Sv. Duha, a u pozadini, u sredini slike vidi se prikaz grada. Već je Santangelo primijetio da je slika u gornjem dijelu potpuno preslikana, te je datira u početak XVII. stoljeća pripisavši je nepoznatom majstoru.⁶ Preslikani prikaz Boga Oca u osnovnim linijama slični na onaj iz Venturine slike u Kubedu, no izrazita se sličnost, gotovo istovjetnost javlja između svetaca

Zorzi Ventura, Bogorodica sa svecima, nekad Crkva Majke Božje u Božjem Polju, danas sakristija župne Crkve Sv. Jeronima u Vižinadi (foto: Zavod za restauriranje umjetnina, Zagreb)
Zorzi Ventura, Madonna with Saints, formerly in the church of the Blessed Virgin in Božje Polje, now in the parish church of St. Jerome in Vižinada

Zorzi Ventura, Bogorodica sa svecima, franjevačka crkva u Galevacu kod Preka (foto: Zavod za restauriranje umjetnina, Zagreb)
Zorzi Ventura, Madonna with Saints, the franciscan church in Galevac near Preko

u prvom planu s jednako smještenim svecima na pali *Bogorodice sa Sv. Cecilijom i svecima iz Vabrige*. Kod Sv. Petra riječ je o istom svecu, prikazanom na gotovo identičan način, a jedina zamjetljivija razlika prisutna je u položaju svečeve lijeve noge i padu draperije oko nje. Ovakvom usporedbom postaje jasno vidljivo da je slika iz Vižinade bila sužavana. Sv. Pavao iz Vižinade, uz nekoliko preinaka, vrlo je blizak Sv. Ivanu Evanđelistu iz Vabriga. Venturin se način formiranja draperije s oštrim lomovima i svjetlosnim akcentima, te osobito isticanje muskulature jasno vidi na slici iz Vižinade. Iako je i u donjem dijelu djelomično preslikana, probija se, za Venturu tipičan, maniristički kolorit: suglasje blijedog sjeza i žuta šafrana u

odjeći Sv. Petra, te žarkocrvene i tamno plave boje na odjeći Sv. Pavla. Zbog lošeg stanja i obilnih preslika, na ovoj je slici nemoguće otkriti eventualni potpis ili *cartellino*.

Na koncu, upozorila bih da *Gospa od Karmena sa Sv. Uršulom i Katarinom* iz župne crkve u Novoj Vasi kod Brtonigle nikako ne može biti djelo Zorzija Venture. Riječ je o osrednjem djelu, najvjerojatnije nastalom sredinom XVII. stoljeća, koje rastresitom fakturom, toplim koloritom, ali i dinamikom čitave kompozicije znatno odstupa od Venturina načina, te je blisko zrelijem izrazu venecijanskoga slikarstva nastalog u drugoj četvrtini stoljeća.

Zorzi Ventura, *Bogorodica sa svecima*, 1602., župna Crkva Sv. Jeronima u Vižinadi
Zorzi Ventura, *Madonna with Saints*, 1602, the parish church of St. Jerome in Vižinada

Zorzi Ventura, *Bogorodica sa Sv. Cecilijom i svecima*, crkva Blažene Djevice Marije u Vabrigi (foto: Zavod za restauriranje umjetnina, Zagreb)
Zorzi Ventura, *Madonna with St. Cecilia and Saints*, the church of the Blessed Virgin, Vabriga

Zorzi Ventura, Bogorodica sa svecima i donatorima, župna Crkva Sv. Maura u Izoli
Zorzi Ventura, Madonna with Saints and Donors, the parish church of St. Mauro in Izola

Zorzi Ventura, Sv. Petar i Pavao, župna Crkva Sv. Jeronima u Vižinadi
Zorzi Ventura, Ss. Peter and Paul, the parish church of St. Jerome in Vižinada

Bilješke

1. **K. Prijatelj**, *Nota sul pittore Giorgio Ventura*, *Arte veneta* XXV, Venezia, 1971; isti tekst, dopunjen i proširen, objavljen je na hrvatskom jeziku pod naslovom *Zadarski slikar Juraj Ventura u Studijama o umjetninama u Dalmaciji III*, Zagreb, 1975.
 O Venturi još vidjeti: **A. Benevenia**, *Di Zorzi Ventura pitore zaratino e del suo casato*, *Rivista dalmatica* IV, 1, Zadar, 1907.; **G. Caprin**, *Istria nobilissima II*, Trst, 1907, str. 198; **A. Santangelo**, *Inventario degli oggetti d'arte in Italia. Provincia di Pola*, Roma, 1935, str. 10., 99., 141., 196., 197., 198. i 199; **K. Prijatelj**, *Zadarski slikar Juraj Ventura*, *Mogućnosti II.*, 7., Split 1955., str. 546.-551; **J. Mikuž**, *Slikarstvo XVI in XVII stoletja na Slovenski obali*, Koper, 1964., str. 3., 4., 18. i 25; *Restaurirane slike XVI – XVIII stoletja*, Galerija Loža, Koper, 1971, str. 13; **K. Prijatelj**, *Dva dalmatinska umjetnika u istarskim slikarskim zbivanjima renesanse i manirizma*, *Bulletin za likovne umjetnosti JAZU*, god. I. (serija III.), br. 1. Zagreb, 1977, str. 117-124; **K. Prijatelj**, *Barok u Dalmaciji u Horvat-Matejčić-Prijatelj*, *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb, 1982, str. 796-798; **T. Brejc**, *Slikarstvo od 15. do 19. stoletja na Slovenski obali*, Koper, 1983, str. 41-3, 119., 139. i 162; **M. Braun**, *Istraživanja slika Zorzia Venture nedestruk-*

tivnim metodama, u *Umjetnost na istočnoj obali Jadrana u kontekstu europske tradicije*, Rijeka, 1993., str. 257-259.

2. Marcantonio Raimondi rođen je u mjestu Argene blizu Bologne oko 1480. godine. Prva znanja prima od slikara i zlatara Francesca Raibolinia zvanog Francia. 1506. godine boravi u Veneciji gdje se upoznaje s Dürerovim grafičkim listovima, pa čak neke i kopira, a pod velikim je utjecajem opusa Lucasa van Leydena. 1508. boravi u Firenci. Svoje grafike izrađuje katkad i prema poznatim kipovima. Slavu je Raimondi stekao kao interpretator i širitelj Rafaelove umjetnosti, te voditelj vrlo utjecajne radionice iz koje su potekli Marco Dente, Agostino Veneziano, Maestro del Dado, Caraglio, Bonasone, Enea Vico i drugi. Smatra se da su mu grafike iz perioda 1510-1515. godine najvrednije, dok se kasnije u njegovom opusu sve više manifestiraju odlike manirizma: crtež postaje naglašeniji, chiaro-scuro oštiji i kompozicija u cjelini dramatičnija. Raimondi napušta Rim nakon pljačke 1527. godine i od tada ne postoje vijesti o njegovoj aktivnosti. Umro je u Bologni prije 1534. godine. **G. Vasari**, *Le vite dei piu eccellenti pittori, scultori e architetti*, Firenze 1568, u izdanju Grandi tascabili Newton, Roma 1991, str. 838-54; **A. Petrucci**, *Panorama della incisione italiana. Il Cinquecento*, Roma 1964, str. 19. i dalje; ad vocem Raimondi, Marcantonio, *Dizionario enciclopedico Bolaffi dei pittori*

e degli incisori italiani, Torino 1974, Vol. IX, str. 303-4.

3.

Aktivan u drugoj polovici XVI. stoljeća, sljedbenik Raimondija. U svojim je djelima naglašavao intelektualni aspekt prizora, a nije se zaustavio na pukom kopiranju Raimondijevih djela i djela njegovih sljedbenika, već se vraća do Mantegninih ostvarenja. Katkad sam izrađuje kompozicije za svoje grafike. 1578. godine objavljuje knjigu *Prospettive diverse di Mario Cartaro* od koje je izgubljeno sve osim naslovne stranice. A. Petrucci, n.d., str. 58-9.

4.

A. Bartsch, *Le Peintre – Graveur*, Vienne 1813, vol. 14, str. 99.

5.

M. Braun, n.d., str. 259.

6.

A. Santangelo, n.d., str. 198.

7.

Možda je riječ o Sv. Eufemiji, a ne o Sv. Katarini, zbog značenja i raširenosti rovinjskog kulta. Učestala je pojava da se obje svete prikazuju s istim instrumentom mučenja – kotačem sa šiljcima.

Summary

Nina Kudiš

Two Contributions to the Works by Zorzi Ventura

In his article of 1971 Kruno Prijatelj already stated that Zorzi Ventura frequently used engravings as models for his paintings. These facts can be confirmed now with some new information. Ventura used the engraving by Marcantonio Raimondi *The Principal Saints of the Order of St. Dominic with the Holy Virgin* for the two of his paintings representing *Madonna and Saints* (ill. 3 and 4). They are situated in Božje Polje in Istria and in Galevac in Dalmatia. He also used certain details, like the profile of the saint holding the model of a church and the figure of Madonna in his paintings situated in Vižinada (ill. 5), Vabriga (ill. 6), Pridvor and Izola (ill. 7).

Accordingly, it is also possible to attribute the painting of *SS. Peter and Paul* (ill. 8) in Vižinada to Zorzi Ventura mostly because of the compositional similarities that recur in his paintings. Although heavily repainted, it is obvious that it represents two saints that are very similar to those situated in the foreground of the painting *Madonna with St. Cecilia and Saints* (ill. 6) in Vabriga. On the other hand God the Father repeats the gesture we can see on Ventura's painting in Kubed.

Because of the significant difference in the structure of the painted surface, colour and composition in general, it is impossible to attribute the painting representing *Madonna with SS. Ursula and Catherine* (ill. 9) to Ventura. It should be dated in the middle of the 17th century and it was probably executed by a modest painter educated in Venice.